

menutih trgovačkih veza Dubrovnika i zaleđa pripada i djelatnost četiriju generacija porodice Zlatarića, koje autor obrađuje u posljednjem poglavlju pod naslovom *Zlatarići – trgovci iz Goražda* (167-181). Koristeći dostupnu građu dubrovačke provenijencije, Kurtović demonstrira frekventnost i količinu učešća Zlatarića u dubrovačkoj kreditnoj trgovini, te njihovo učešće u diplomatskim misijama u odnosima vojvode Sandalja i Dubrovačke Republike. Prepoznatljivost onovremenog sistema poslovanja Zlatarići iskazuju aktivnostima poput pohranjivanja novca u privatni depozit u Dubrovniku, što je bila praksa najmoćnijih velikaša iz zaleđa.

Publikacija *Iz povijesti dubrovačkog zaleđa* predstavlja značajno ishodište u razumijevanju problematike odnosa Dubrovnika kao centra i zaleđa, odno-

sno teritorija srednjovjekovne bosanske države u XIV i XV stoljeću. Publikovanjem predstavljenih deset cjelina u okviru jedne knjige rezultati dugogodišnjih istraživanja autora Esada Kurtovića postali su pristupačniji široj čitalačkoj publici. U okviru ove publikacije istražen je širok dijapazon svakodnevnih djelatnosti koje su predstavljale poveznicu između Dubrovnika i zaleđa, definisani su opći parametri prema kojima se odvijala interakcija između ovih prostora, te je prezentirana svojevrsna ovisnost jednog prostora o drugom i obratno. Pored predstavljenih rezultata ova publikacija sadrži i smjernice za daljnja istraživanja unutar naslovljene problematike ukazujući na značaj Državnog arhiva u Dubrovniku kao glavnog oslonca za istraživanje srednjovjekovne historije dubrovačkog zaleđa.

Enes Dedić

Sedad Bešlija, *Istimâlet – Bosna u osmanskoj političkoj strategiji (15. i 16. stoljeće)*

Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu-Institut za historiju, 2017, 302 str.

Knjiga dr. Sedada Bešlije pod naslovom *Istimâlet – Bosna u osmanskoj političkoj strategiji (15. i 16. stoljeće)* čitaocima nudi jednu potpuno novu naučnu perspektivu i omogućava objektivnije tumačenje procesa koji je omogućio relativno brzo širenje i dugo

trajanje sultanove vlasti na Balkanu. U knjizi je detaljno razrađena posebna politička strategija Osmanske Države iz XV i XVI stoljeća koja je poznata pod nazivom *istimâlet*. Riječ je o različitim mjerama i metodama koje su Osmanlije poduzimale u cilju vojnog

osvajanja, te uspostave i učvršćivanja svoje vlasti na određenoj teritoriji. Samo autorovo istraživanje koncipirano je u okviru različitih društvenih sfera: politički kontekst, vojni sistem, privredne prilike, vjerski odnosi, te kulturna postignuća i svakodnevnica.

U prvom dijelu knjige Bešlija je na osnovu relevantne historijske literature i izvora objasnio na koji je način u Bosni provedena evolutivna tranzicija iz srednjovjekovnog – feudalnog u osmanski – timarski sistem. Pritom je u duhu *istimâlet* politike ispoljena izuzetna fleksibilnost prema domaćem stanovništvu, a zadržane su i neke od već postojećih institucija. Autor donosi i određene do sada manje poznate podatke koji se tiču procesa prihvatanja islama i općenito konfesionalnih prilika u Bosni krajem XV i tokom XVI stoljeća.

U sklopu političkog konteksta u knjizi su pojašnjene okolnosti pod kojim je i prije prijelomne 1463. godine dolazilo do saradnje između osmanskih i bosanskih vojnih odreda. Sve osjetnija je tada bila proosmanska orijentacija bosanskih velikaša. Rezultat toga je potpuno potiskivanje ugarskog utjecaja iz Bosne. U vrijeme dok su bosanskog kralja (od 1415) prisiljavali na plaćanje visokog harača Osmanlije su ispoljavale vrlo blagonaklon stav prema bosanskom seljaštvu. Jedan dominikanski svećenik izvijestio je (1456) da *bosanski maniheji više vole Turke nego kršćane*. U prilog svemu tome je i (od ranije poznata) konstatacija da su

Osmanlije blistavu sreću svoje države od početka dugovali upravo suptilnoj *istimâlet* politici.

Sedad Bešlija osmansko osvajanje Bosne prepoznaje kao dugi proces kojim se nije išlo na potpuno uništavanje zatečenog sistema. U tom procesu uočava i važnu ulogu vlašskog stanovništva, koje je Osmanlijama poslužilo kao kolonizacijski element. Zapravo, autor ističe tri vala kolonizacije, te konstatira da je od 1485. do 1592. godine cijela Bosna (do Bihaća) naseljena stočarskim stanovništvom. Uz to, pokušava dati i odgovor na pitanje zašto je Bosna pusta neposredno po osmanskom osvajanju, te da li je osnovano sva prethodna pustošenja pripisati samo sultanovoj vojsci. U svakom slučaju, osmanska *istimâlet* politika u Bosni bila je zastupljena u vidu naseljavanja, odnosno zadržavanja stanovništva.

Vlast Visoke porte na određenom prostoru učvršćivala se i po nekoliko decenija. Osmanska administracija poštovala je zatečenu teritorijalnu organizaciju i uglavnom nisu mijenjani ni nazivi feudalnih oblasti. Zadržavani su (barem jedno vrijeme) lokalna pravna tradicija i običaji, koji su postepeno uklapani u osmansko zakonodavstvo. Bešlija argumentovano demantira starije autore koji su “utvrdili potpun diskontinuitet između srednjovjekovne i osmanske Bosne”. Uz to, poziva se na neupitne osmanske zakone koji su zabranjivali bilo kakvo nasilje nad državnim podanicima. Uvidom u prvora-

zredne historijske izvore zaključuje da su svi sultanovi fermani bili na tragu zaštite obespravljenih osoba.

Već od ranije je poznato da su Osmanlije na zaposjednutim teritorijama vodili politiku pridobivanja nemuslimanskog stanovništva, prije svega feudalaca (hrišćana). Dio starog plemstva (pogotovo sitnog) uklapali su u svoj vojni sistem. Nakon analize deftera iz XV stoljeća Sedad Bešlija je potvrdio da su Osmanlije u Bosni od početka vodili jednu realističku politiku (tj. uvažavali su zatečeno stanje). Pored ostalog, nove vlasti uvažavale su prijedloge lokalnog vlašskog stanovništva u vezi s izborom nosilaca katunarske službe. Također, kao očit dokaz integriranja bosanskog plemstva u timarski sistem autor navodi primjer poznate srednjovjekovne porodice Hrabrena Miloradovića. Pripadnici te vlastele ponosili su se svojom spahijskom službom, a jednim dijelom su prihvatili i islam. Bešlija osporava i zastarjelu tezu o podjeli osmanskog društva na nemuslimane (raju) i muslimane (vladajući sloj). Ustvari, jasnim primjerima ukazuje na irelevantnost vjerskih razlika u okviru osmanskog vojnog sistema.

*

Istimâlet politika prepoznaje se u različitim društvenim sferama, pa i u sklopu privrede. Bešlija rasvjetljava ulogu gulama i hizmećara u prvoj fazi osmanske uprave u Bosni. Tretira pojam Vlaha (*eflakan*) u osmanskim

izvorima, kao i ulogu i značaj njihovih knezova u uspostavi timarskog sistema. Uz to, detaljno analizira položaj bosanskih seljaka u predosmansko i klasično osmansko doba. Smatra da su Osmanlije imale sposobnost da na svoju stranu privuku seljaštvo, koje ih je širom Balkana u XV stoljeću dočekivalo kao oslobodioce. Autor naglašava da je i osmanska poreska politika bila u službi pridobivanja stanovništva. U vezi s tim, bitne su mjere oslobađanja od standardnih poreza, tj. stepenovanje određenih vrsta poreza. Poseban značaj imala je institucija *muafijeta*, koja je u poreskom smislu pogodovala stanovnicima bosanskih gradova (trgovci, zanatlije), ali i drugim društvenim kategorijama (derbendžije, veslari, rudari, stočari i dr.). U sagledavanju cjelokupne teme bitno je uočiti i važnost institucije odžakluk-timara, koja je u Bosni zakonski (od 1594) omogućila zatvorenost timarskog sistema. Bešlija iznosi mišljenje da je odžakluk-sistem odigrao bitnu ulogu u stabiliziranju timarskog sistema i općenito sultanove vlasti i nakon XVI stoljeća.

*

U kontekstu vjerskih odnosa u Bosni tokom XV i XVI stoljeća bitan je odnos Visoke porte prema nemuslimanima, kao i novim muslimanima. Sistem *istimâleta* u odnosu prema vjerskim zajednicama podrazumijevao je vjersku slobodu, kulturnu autonomiju i upravnu saradnju. Neupitna je pravna samostalnost koju su tada uživale zim-

mije, tj. štíćenici Osmanske Države. Bešlija primjećuje da su u dosadašnjoj literaturi mnogi zaključci o nemuslimanima u Osmanskom Carstvu netačni, neprecizni ili tendenciozno interpretirani. Također, ukazuje na širok spektar učešća nemuslimana u osmanskom društvu, pa i u upravi i diplomatiji. Aktualizira i pitanje Srebreničke ahdname, za koju smatra da je možda izdana i prije Fojničke.

Iz svoje istraživačke perspektive Bešlija dolazi do zaključka da su opstanak, napredak, širenje ili nove vrijednosti kod bosanskih franjevaca u XV i XVI stoljeću bile plod ambijenta koji je nastao upravo pod utjecajem osmanske političke doktrine – *istimâlet* politike. Dotiče se i istovremenog širenja pravoslavlja u Bosni, kao i zaštitničke uloge koju je Osmanska Država ispoljavala prema Židovima. U istom poglavlju knjige razmatra se i pitanje ko prihvata islam u Bosni. U vezi s tim ukazuje se na pripadnike Crkve bosanske, kriptokrstijane, te u određenom broju i na pravoslavce i katolike. Proces prihvatanja islama, po mišljenju dr. Bešlije, omogućile su prilike i ljudske okolnosti. U vezi s novim muslimanima očitava se kompromisni karakter islama koji su Osmanlije zagovarale u Bosni do konca XVI stoljeća. Nema sumnje da su vlasti od samog početka prešutno odobravale narodnu formu islama, a taj kompromis opet je bio u duhu *istimâlet* politike.

*

I u sferi kulture mogu se pratiti metode kojima su Osmanlije nastojale stabilizirati svoju vlast. Pri izgradnji i razvoju gradova u Bosni, Visoka porta koristila je smišljene i strateške mjere. Interes je bio osigurati naklonost gradske elite – uleme, te bogatih trgovaca i zanatlija. Bešlija se fokusira na odnos Osmanlija prema zatečenoj kulturi. Reda historijske činjenice i pruža čitaocu priliku da sam spozna realnost historijskih procesa. Sam po sebi, nameće se zaključak da osmanska vlast nije eliminirala, zatirala ili asimilirala civilizacijske tekovine bosanskog društva koje su postojale u predosmansko doba. Ustvari, stvarala je okolnosti za kulturna prožimanja, koja se mogu naći u bosanskoj arhitekturi, slikarstvu, ornamentici, zanatstvu.

Bešlija je razradio teorijsku i praktičnu stranu osmanske *istimâlet* politike. U vezi s tim, skrenuo je pažnju na brojne proturječnosti. Vrlo studiozno, definirao je kriterije za analizu odnosa između teorijske i praktične strane osmanskog političkog djelovanja u Bosni. Jasnim primjerima skrenuo je pažnju na potrebu opreznijeg pristupa osjetljivim temama, a sve u cilju izbjegavanja jednostrane i neobjektivne rekonstrukcije historijskih procesa. U svakom slučaju, teško je dati odgovor na pitanje u kojoj su mjeri na praktičnom planu gaženi i ignorirani principi zvanične osmanske politike. Bešlija drži neutemeljenom tezu o anarhičnom stanju ili masovnom bezakonju u Bo-

sni u toku druge polovine XVI stoljeća. Po njegovom mišljenju, može se jedino govoriti o učestalosti incidentnih slučajeva u najširem smislu.

Neosporno je da je djelovanje osmanske vlasti u Bosni u najvećoj mjeri bilo oslonjeno na političku strategiju *istimâleta*. Autor se u zadnjem poglavlju knjige posvetio i nekim drugim metodama koje su Osmanlije koristile pri uspostavi i učvršćivanju svoje vlasti. To su: *akin* i *yagma*, mjere smaknuća pojedinaca ili članova kolektiva i obavještajna mreža. Romantičarski nastrojenim opisima “turskih zlodjela i ubijanja” suprotstavljeni su stavovi savremenih historičara po kojim su hajdučija i razbojništvo bili uobičajena pojava na Balkanu i u predosmansko doba. Autor odbacuje i tezu po kojoj su Osmanlije

u novoosvojenim državama sistematski iskorjenjivale kraljevske porodice i visoko plemstvo. Osvrnuo se i na progon koji je centralna vlast provodila nad pripadnicima hamzevijskog pokreta u Bosni tokom XVI stoljeća, te pokušao odrediti karakter tog progona, tj. da li je bio politički ili doktrinarni.

Na osnovu svega, može se reći da je Sedad Bešlija uspio sagledati i objektivno vrednovati domete osmanske *istimâlet* politike u Bosni iz XV i XVI stoljeća. Ono što je itekako važno jeste da je to uradio bez ikakvog idealiziranja ili glorificiranja osmanskog perioda u historiji Bosne. Njegova prva knjiga, bez sumnje, zainteresirat će naučnu javnost, ali i šire čitateljstvo. Naravno, kao dodatna literatura poslužiti će i studentima.

Faruk Taslidža

Adnan Jahić, *Muslimansko žensko pitanje u Bosni i Hercegovini. Žena u intelektualnom i društvenom životu Bošnjaka od aneksije do Zakona o zabrani nošenja zara i feredže (1908–1950)*

Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju – Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, 2017, 552 str.

Prezentacija izuzetno plodnog rada Adnana Jahića, vanrednog profesora Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, na istraživanju tema iz vjerske i kulturne historije Bošnjaka nastavljena je objavljivanjem knjige *Muslimansko*

žensko pitanje u Bosni i Hercegovini. Žena u intelektualnom i društvenom životu Bošnjaka od aneksije do Zakona o zabrani nošenja zara i feredže (1908-1950). Historija svakodnevnice, a pogotovo historija žena, donedavno